

Cultuurbegeleider

Veranderen
gaat stap
voor stap

Veranderen gaat stap voor stap

De post-hbo opleiding Cultuurbegeleider als
kwaliteitsimpuls voor cultuuronderwijs in het
primair onderwijs

K^L
AC

Kwaliteitsimpuls cultuuronderwijs

Sinds de eerste pilot van de post-hbo opleiding Cultuurbegeleider in 2014 startte bij InHolland en Plein C, zijn er 18 opleidingen van start gegaan. Cultuurbegeleiders blijken op hun school en voor hun bestuur cultuuronderwijs een flinke kwaliteitsimpuls te geven. Het ministerie van OCW investeert via het programma Cultuureducatie met Kwaliteit al jaren in cultuuronderwijs. Nu faciliteert het ministerie verdere verdieping door een aantrekkelijke subsidie voor de opleiding Cultuurbegeleider.

Waar de cultuurcoördinator (icc'er) een cultuurplan voor de school schrijft, gebruikt de cultuurbegeleider cultuuronderwijs als uitgangspunt voor onderwijsvernieuwing. Om de cultuurbegeleider voor te bereiden op deze rol rust de opleiding op drie pijlers: kennis van de theorie achter cultuuronderwijs, kennis van verandermanagement en de eigen ontwikkeling van cultuurcoördinator tot cultuurbegeleider. Via de zogeheten Meesterproef laat de cursist zien dat alles wat hij of zij tijdens de opleiding leerde behoort tot het handelingsrepertoire om daadwerkelijk een verandertraject op de school te begeleiden.

Meerwaarde van de opleiding voor een school
Om de meerwaarde van de opleiding te verduidelijken laten we in deze publicatie de cultuurbegeleiders zelf aan het woord. Naast zes cultuurbegeleiders vertellen vier directeuren van een basisschool, een directeur van een kunstcentrum en een lid van het college van een schoolbestuur wat de opleiding in hun organisaties te weegbracht.

Zonder uitzondering noemen de cultuurbegeleiders de module over verandermanagement en hun praktijkonderzoek als belangrijkste opbrengsten van de opleiding. Meer kennis en bagage, de blik verruimen, uitzoemen: het zijn woorden die regelmatig genoemd worden. Ze voelen zich zelfverzekerder doordat ze met theorie kunnen onderbouwen waarom sommige stappen of keuzes gemaakt worden. Dat resulteert in meer draagvlak en enthousiasme voor cultuuronderwijs en een gedeelde verantwoordelijkheid bij het team. Maar een echte verandering kost tijd en gaat stap voor stap. Het volgen van de opleiding wordt als belangrijk voor de persoonlijke ontwikkeling gezien. Niet alleen omdat je een andere rol op je school kunt vervullen, maar ook

omdat het fijn is weer eens echt ergens je tanden in te kunnen zetten, je in een onderwerp te verdiepen.

De directeuren hebben hart voor cultuur en zien het belang van cultuuronderwijs in relatie tot bijvoorbeeld de 21e eeuwse vaardigheden en creativiteitsontwikkeling. Na alle aandacht voor taal en rekenen is het nu weer tijd voor een brede ontwikkeling. Ze benoemen ook het belang van een sparringpartner. Als directeur kun je nu eenmaal niet overal wat van af weten, dus het is fijn als je cultuuronderwijs aan iemand met kennis van zaken kunt overlaten. Een competente en enthousiaste cultuurbegeleider zorgt voor draagvlak. Een aantal van de directeuren noemt ook de profilering tot kunst- en cultuurschool als argument om een leerkracht de opleiding te laten volgen. Belangrijk is om als directeur achter de leerkracht die de opleiding volgt te staan. Sparren en meelesen tijdens de opleiding. Na de opleiding ruimte en verantwoordelijkheid bieden om het geleerde ook echt in praktijk te brengen.

Natuurlijk mogen we niet vergeten waar het om gaat: de kinderen. Ook daarover is men eensgezind: alle kinderen hebben recht op een brede ontwikkeling en goed cultuuronderwijs.

Inhoud

Inleiding	3
De Swoaistee	4
Agora	8
De Stek	12
OCW	16
St. Leonardus	18
De Ark_kade40	22
Agnesschool	26
Colofon	30

‘Het studeren verbreedde mijn horizon en leerde me schoolbreed te kijken.’

Rinske

Een helicopter-view

Rinske Vos leerde tijdens de opleiding onder meer heel goed luisteren. Vroeger was ze vooral een prater. ‘Als je anderen laat praten, zie en hoor je meer, nieuwe lijnen en inzichten. Dan weet je beter wat er speelt onder collega’s.’

Mijn directeur had een flyer van de opleiding Cultuurbegeleider in mijn postvak gestopt met een briefje erbij: Is dit niet iets voor jou? Ik was toen al de cultuurcoördinator op school en het leek me leuk om een verdiepingsslag te maken en om beleidsmatiger en schoolbreed over cultuuronderwijs na te denken. Dus ik heb zijn aanbod dankbaar aangenomen.

Dat is nu anderhalf jaar geleden, twee maanden terug heb ik de opleiding afgerond en het heeft me de helicopterview gebracht die ik wilde. Als cultuurbegeleider kan ik nu vanuit een visie en samen met het team het cultuuronderwijs op school organiseren. Als coördinator was ik meer bezig met organisatorische dingen, maar niet met de gedachte áchter het onderwijs, waarom we het eigenlijk zo doen, wat de beste manier is en of er verschil moet zitten tussen de onder- en bovenbouw. Samen met het team kan ik nu bewuste keuzes maken op dit gebied. Dat komt omdat mijn rugzak beter is gevuld: we bestudeerden veel literatuur die ik uit mijzelf niet was gaan lezen. Ook kwam ik door de opleiding in aanraking met verschillende visies op cultuureducatie – anders blijf je toch een beetje in je eigen straatje kennis opdoen. Daardoor kan ik mijn argumenten nu steviger onderbouwen. Ik ben zelfverzekerder.

Op mijn Jenaplanschool waren we al langer bezig om de theorie Cultuur in de Spiegel van Barend van Heusden te implementeren – zijn visie is dat kunst en cultuur vooral reflecteren op de wereld en de gebeurtenissen om je heen. Daarnaast wilden we de werkgroep Wereldoriëntatie, wat het hart is van het Jenaplanon-

derwijs, en de werkgroep Cultuur samenvoegen zodat ze elkaar versterken.

In mijn meesterproef heb ik onderzocht hoe we dit het beste konden doen. Het was fijn dat dit onderzoek zo praktisch mocht zijn. Uit mijn onderzoek bleek dat de manier waarop ons team in gesprek gaat, zorgt dat we een juist stappenplan kunnen maken. Eerst brengen we alle collega’s op de hoogte van de nieuwe aanpak en met hun input gaan we terug naar de focusgroep. Van daaruit kunnen we vervolgens weer nieuwe stappen maken. Eigenlijk zijn het kleine interventies die we met elkaar oefenen en terugkoppelen. Dat blijkt een goede manier om draagvlak te creëren voor verandering.

Een van de dingen die ik heb geleerd tijdens de opleiding is dat luisteren heel belangrijk is. Uit mijn meesterproef bleek dat het goed is om iedereen in het team met elkaar te laten praten. Vroeger was ik zelf meer de prater. Als je anderen laat praten, zie en hoor je meer, nieuwe lijnen en inzichten, en weet je beter wat er speelt onder collega’s.

Het studeren verbreedde mijn horizon en leerde me schoolbreed te kijken. Ik ontdekte bijvoorbeeld dat een aanpak niet altijd dezelfde uitwerking heeft in de onder-, midden- en bovenbouw. Een van mijn eerste veranderprojecten waren de lessen over de Middeleeuwen. Die lessen gaven we altijd vanuit feitelijke kennis. Nu hebben we gekozen om met andere titels te werken. Dus niet: ‘Kastelen en de ridders’, maar: ‘Een veilige plek’. Dan kun je breder lesgeven. Leerlingen leren over de vijand, over stoer en dapper zijn. We hebben

ook een filosoof van buitenaf betrokken. We merkten al snel dat dit bij de onderbouw voor een verhalende insteek zorgde, maar dat het bij de bovenbouw niet zo werkte. Toen hebben we gezegd: nou, dan doen jullie het zo, en wij doen het anders. Als je de achterliggende redenen van elkaar weet, als je met elkaar praat, dan kan je aanpak verschillen.

Volgend jaar starten we op onze school ook een pilot met een doorgaande leerlijn cultuur van het primair onderwijs naar het voorgezet onderwijs. Daarin willen we de verschillende disciplines samenbrengen en cultuur breder bekijken. Door de opleiding kijk ik door een andere bril en kan ik deze pilot nu beleidsmatiger bekijken, maar ook praktisch een leerlijn uitzetten zonder de identiteit van de school te verliezen. Dat kunnen ook heel concrete dingen betekenen: bijvoorbeeld het in kaart brengen van de culturele schoolomgeving. Of

van ouders die talent hebben. Cultuureducatie is voor iedereen waardevol: door cultuur leer je bewustwording overdragen, waarom we zo zijn en waarom een ander zo is.' Gelukkig heb ik ook geleerd dat het in de praktijk altijd langer duurt dan je bedacht had, en dat dit niet erg is, als je maar los durft te komen van het idee 'Het is wel goed zo'. Als je gaat veranderen, maakt dat wat los. Mijn team en ik gingen ons bijvoorbeeld afvragen of we niet veel meer dingen moesten veranderen. Op de opleiding leerde ik geduld te hebben. Je kunt gewoon kleine stapjes zetten.

Rinske Vos (45), stamgroepleider en cultuurbegeleider op Jenaplanschool De Swoaistee in Groningen.

Denken in veranderingsprocessen

Voor directeur Kor Posthumus is cultuuronderwijs in de leerlijnen verweven en geen aparte les kleien of drama.

De cultuurbegeleider helpt het cultuuronderwijs op school naar een hoger plan te trekken. 'Cultuuronderwijs gaat voor mij over kinderen leren omgaan met een omgeving die steeds verandert.'

In het Jenaplanonderwijs gaan we er vanuit dat goed onderwijs, goed cultuuronderwijs is. De paraplu voor ontwikkeling is cultuur. Dus ook rekenen is een vorm van cultuur. Als je cultuur op die manier beschouwt, is alles cultuuronderwijs. Dat is voor veel mensen best filosofisch en ver van hun bed, maar we proberen op onze school wel vanuit die integratie te werken. Cultuur zit in de leerlijnen verweven, het is geen aparte les kleien of drama.

Cultuuronderwijs gaat voor mij over kinderen leren omgaan met een omgeving die steeds verandert. Dat kan gaan over iets kleins of iets groots: gewoon over wat ze buiten tegenkomen in de natuur of wat ze zien in een kunstwerk, maar ook bijvoorbeeld over hoe je met de vluchtelingenstroom omgaat. Barend van Heusden van Cultuur in de Spiegel stopte een stukje evolutieleer in zijn theorie. Als je in staat bent om met veranderingen om te gaan, zegt hij, behoort je tot de soort die overleeft. Dat klinkt heel zwaar, maar onze samenleving verandert heel sterk, het is belangrijk dat kinderen daarmee

leren omgaan en zich daartoe kunnen verhouden. We hebben creatieve mensen nodig die niet bang zijn voor wat vreemd is én prachtige dingen kunnen maken.

Na veertig jaar in het onderwijs zie ik golfbewegingen. In de jaren 80 waren de brede vaardigheden heel belangrijk: kinderen moesten leren omgaan met cultuur en veranderingen. Daarna werden de basisvaardigheden belangrijker, taal en rekenen moesten op orde zijn. Dit had ook invloed op het Jenaplanonderwijs, ook op die scholen werden deze basisvaardigheden belangrijker. Maar we maken weer een sprong voorwaarts: nu zijn de zogenoemde 21e eeuwse vaardigheden belangrijk, wat volgens mij gewoon de oude brede vaardigheden zijn. Het gaat weer meer over hoe je een kind tot democratisch wereldburger maakt. Wie ben je? Wie wil je zijn? Dat klinkt best verheven, maar dat mag ook soms wel.

Op onze school zie je die omslag ook. In 2016 is er vanuit het bestuur gekozen voor een breder ontwikke-

lingsaanbod. Dat betekende eerst meer aandacht voor digitale geletterdheid, voor ICT-ontwikkeling. Onze school doet echter al vanaf 2010 mee met het project Cultuur in de Spiegel van de RUG. Sinds een jaar heeft ook ons bestuur weer gerichte aandacht voor goed cultuuronderwijs.

We werken niet aan cultuuronderwijs in de vorm van losse vakken en disciplines, maar we bieden culturele, kunstzinnige vaardigheden aan door ze te verbinden met andere leerlijnen. Daarom heb ik Rinske ook gevraagd om de opleiding tot cultuurbegeleider te gaan volgen: zodat we het cultuuronderwijs naar een hoger plan kunnen trekken. Niet een keuzecursusje fotografie erbij, het onderwijs mag echt op de schop.

Het is heel fijn voor de school dat Rinske nu de kar-trekker van de werkgroep Cultuur is, dat ze de vaardigheden heeft geleerd om dat te leiden. Ze staat nu veel krachtiger in haar schoenen. Je hebt mensen nodig die de kar trekken, het gaat over dat stukje verandermanagement. Ik zie dat ze een clubje om zich heen heeft verzameld dat meeloopt en ontwikkelt. Zo betreft ze meerdere leerkrachten en samen durven ze meer.

Vroeger hadden we bijvoorbeeld projecten wereldoriëntatie waarin dan ook iets kunstzinnigs en creatiefs moest zitten – je hoort al dat de woorden meteen ver-

anderen. Nu wordt er heel bewust gezocht naar een andere aanpak. Een bovenbouwgroep is begonnen met een toneelstuk op te voeren over een geschiedenisperiode, in plaats van eerst met werkbladen en werkboekjes aan de gang te gaan. Nu mogen ze zich eerst verbeelden hoe het in die tijd geweest is, dat op het toneel uitvoeren, en vandaaruit komt de kennis wel. Omdat we op onze school niet zo vast zitten aan vaste lessen en vakken, zijn de mogelijkheden heel ruim als je die durft te pakken.

Nu die omslag eenmaal is gemaakt en we sinds 2010 meedoen aan Cultuur in de Spiegel, is het de kers op de taart dat Rinske de opleiding is gaan volgen. Veel andere scholen hebben wel een cultuurcoördinator in dienst, maar als je niet uitkijkt wordt dat iemand die alleen zorgt dat activiteiten worden ingekocht en keurig gebeuren. De meerwaarde van deze opleiding is dat Rinske heeft geleerd in veranderingsprocessen te denken: hoe breng je kennis in de school, hoe leer je vaardigheden aan kinderen en wat is er nodig om dat alles te realiseren. Dat is een wezenlijk verschil met de icc-cursus.

Kor Posthumus (61), directeur van Jenaplanschool De Swoaistee in Groningen.

Cultuurbeleid voor een schoolbestuur

Taco

Voorzitter college van bestuur Taco Keulen is blij met zijn drie cultuurbegeleiders. Ze dragen bij aan het beleid voor de hele stichting. ‘Op school zijn ze een aanwinst voor de ontwikkeling van het cultuurprogramma, voor de stichting zijn ze een aanwinst omdat ze helpen met het vormgeven van het nieuwe meerjarenplan.’

Cultuuronderwijs is heel belangrijk op onze scholen. In ons onderwijs proberen we zoveel mogelijk aandacht te besteden aan de brede vorming van kinderen. Naast de bekende schoolse vakken als rekenen en taal, besteden we aandacht aan de brede achtergrond, aan waar we vandaan komen. Dat heeft alles te maken met onze visie op onderwijs in de toekomst. Een beetje plastisch uitgedrukt: onze kinderen moeten in de toekomst concurreren met computers en robots; daar moeten ze zich van onderscheiden. Die weten meer dan wij, zijn sneller en maken minder fouten.

Kennis staat tegenwoordig in een ander perspectief. Kennis gaat steeds minder om de weetjes, maar veel meer over de vraag: hoe kan ik het toepassen? Per-

soonlijke ontwikkeling is daarbij heel cruciaal. Daarom vinden we dat we in het onderwijs veel aandacht moeten besteden aan de bredere ontwikkeling van kinderen. Met cultuuronderwijs creëer je besef bij leerlingen waar ze vandaan komen, wat de verworvenheden uit de menselijke ontwikkeling en de samenleving zijn en hoe ze verbanden kunnen leggen naar de toekomst. Het is meer dan alleen activiteiten doen, het is ook begrip ontwikkelen.

Hier in de Zaanstreek hebben we bijvoorbeeld veel molens. Een leraar kan dan met leerlingen gaan kijken naar een molen, dat is leuk, maar het is óók heel leuk om te weten wat de functie was, wat hier gebeurde. Dat de Zaanstreek het Silicon Valley van de zestiende en

zeventiende eeuw was. Dat hier in een andere tijd veel innovatie plaatsvond en grondstoffen van over de hele wereld verwerkt werden tot producten die mensen nodig hadden om te kunnen leven. Met andere woorden dat we ergens vandaan komen, dat in deze streek veel ontwikkeld is waar we trots op kunnen zijn. En dat is maar één voorbeeldje.

Op onze scholen hebben drie leerkrachten de post-hbo opleiding Cultuurbegeleider gevolgd. De aanleiding was dat we de brede ontwikkeling wilden stimuleren en dat cultuuronderwijs ook een goede plek in het onderwijsprogramma zou krijgen. Wij als bestuur moeten zorgen dat de kennis en kunde aanwezig is in de organisatie. De cultuurbegeleiders dragen hun kennis en kunde verder uit, brengen verbanden aan en stimuleren draagvlak, laten cultuuronderwijs uitstijgen boven het niveau van ‘leuke activiteiten’. Cultuurbegeleiders vormen een goede ondersteuning van het beleid dat we willen.

Het levert ons een goed cultureel programma op. Verder krijgt Bildung – de brede ontwikkeling van kinderen – in het hele onderwijsprogramma een goede plek. Daar hebben we deze drie cultuurbegeleiders hard bij nodig. Voor een school is het een aanwinst voor het

culturele programma als er een cultuurbegeleider aanwezig is, voor ons als bestuur is het een aanwinst omdat ze het nieuwe meerjarenplan mee helpen vormgeven. Ze dragen op die manier bij aan het beleid voor de hele stichting.

We hebben het nu zo geregeld dat we een professionele leergemeenschap hebben, een groep van leraren, directeurs en beleidsmedewerkers, die zich bezig houdt met cultuur en met cultuuronderwijs. Een deel van hen heeft de opleiding gevolgd en een deel niet. We zouden natuurlijk in de toekomst graag een groter gedeelte op die manier toegerust zien. Ik vermoed dus ook dat meerdere leerkrachten van onze scholen de komende jaren de opleiding gaan volgen, zodat de plek van cultuuronderwijs alleen maar verder wordt versterkt. Ik vind het echt een verrijking van ons onderwijs. In onderwijs verdient cultuur een goede plek. Het is noodzakelijk dat niet hapsnap te organiseren. Cultuuronderwijs is niet alleen activiteitgericht maar zorgt voor een breder perspectief.

Taco Keulen (62), voorzitter college van bestuur van scholenstichting Agora in de Zaanstreek.

Bildung op de werkvloer

Yvonne Abbing heeft door de opleiding een breder perspectief op cultuur. Ze geeft nu vorm aan Bildung op haar school. ‘Het allerleukste vind ik het als de theorie klopt met de werkelijkheid op de werkvloer.’

Ik wilde weten hoe we in ons onderwijs meer gestalte kunnen geven aan Bildung en cultuuronderwijs. Dat is een van de redenen waarom ik de post-hbo Cultuurbegeleider ben gaan volgen in 2017. Ik wilde me na de cursus tot cultuurcoördinator verder verdiepen. In mijn ogen heeft de cultuurcoördinator een praktische rol op school maar leer je op de opleiding tot cultuurbegelei-

der vanuit een breder perspectief naar cultuuronderwijs kijken. Je leert naar verschillende cultuurlagen kijken, waarvan kunst er één is, en hoe je die vorm en betekenis geeft in het onderwijs.

Binnen ons bestuur zijn er inmiddels drie leerkrachten opgeleid tot cultuurbegeleider met het doel beleids-

‘De dialoog hierover durven aan te gaan, vanuit een breed perspectief durven kijken naar ons handelen.’

matig en praktisch advies te geven en in het kader van professionalisering workshops te verzorgen voor leerkrachten over bildung en cultuuronderwijs. Ik vind de wisselwerking tussen beleid en werkvloer interessant. Het integreren van cultuuronderwijs en het elke keer bespreken van een nieuwe laag omdat de wekelijkheid nu eenmaal verandert. Dat vind ik een spannend en boeiend ‘spel’.

‘Cultuur in de Spiegel’ van Barend van Heusden heeft mij tijdens de opleiding het meeste geïnspireerd. Van Heusden heeft voor mij expliciet gemaakt dat cultuur gelaagd is, zijn theorie heeft me geholpen om vanuit een veel breder perspectief naar cultuur te kijken. De vaardigheden en cultuurdragers van Van Heusden gebruik ik om verder vorm te geven aan bildung en cultuuronderwijs op mijn eigen school en binnen de Professionele leergemeenschap Cultuur en bildung van de stichting. Zijn theorie heeft me zelfs zo geprikkeld dat ik nu de studie Cultuurwetenschappen doe. Het allerleukste vind ik het als theorie en praktijk samen komen. Als het echt werkt voor leerlingen. Dat is zo’n mooi proces, dat je bijvoorbeeld denkt: ‘ja, nu zijn ze echt aan het waarnemen!’.

Voor mij is cultuuronderwijs vakoverstijgend. De vaardigheden (waarnemen, verbeelden, conceptualiseren

en analyseren) en de cultuurdragers (lichaam, voorwerp, taal en grafische tekens) zijn van toepassing op alle vakken. Dat vind ik de meerwaarde. Want kunst is een belangrijke laag van cultuur, maar niet de enige. Het gaat ook over een heleboel andere zaken. Daar voegt het bildungsagoramodel van filosoof René Gude, waarin het gaat om wereldoriëntatie, voor mij expliciet iets aan toe. De opleiding heeft mij gestimuleerd aan de slag te gaan met Cultuur in de Spiegel en het bildungsagoramodel.

De titel van mijn meesterproef is: ‘Ben ik bild(ung)?’ Hierin stel ik de geformuleerde uitgangspunten in het meerjarenplan ten aanzien van bildung en cultuuronderwijs ter discussie. Hebben we bewust en helder voor ogen met welke bedoeling, welke doelen, welke relatie en welke inhoud wij bijdragen aan bildung en cultuuronderwijs en schenken we voldoende aandacht aan het cultureel bewustzijn?

Mijn conclusie is dat als we bewust bildung willen stimuleren – dus stimuleren tot brede vorming en eigenaarschap – we als onderwijsgevend en bestuur onze uitgangspunten ter discussie moeten durven stellen. De dialoog hierover durven aan te gaan, vanuit een breed perspectief durven kijken naar ons handelen. Dat klinkt natuurlijk allemaal heel mooi, maar

eenvoudig vind ik het zeker niet. Dit vraagstuk houdt mij bezig.

Cultuuronderwijs is niet zo maakbaar, maar wel haakbaar. Daarbij is het benutten van het cultureel bewustzijn essentieel. Ik vind het belangrijk om bij het nadenken over de bedoeling, de doelen, de relaties en de inhoud van bildung en cultuuronderwijs en hoe de geheugens van leerlingen en onderwijsgevenden te benutten. Wat is de culturele kaart van dit kind, deze groep? Of van mijzelf als onderwijsgevende of het team? Waar kan ik op aanhaken?

Daar kom je natuurlijk obstakels bij tegen, juist vanwege de verschillen in cultureel bewustzijn, maar dat maakt het voor mij juist boeiend. De opleiding laat me breder kijken naar het aspect cultuur, maar biedt ook uitgangspunten die essentieel zijn om jezelf te scherpener op de gelaagdheid van cultuur.

Yvonne Abbing (53), cultuurbegeleider bij scholienstichting Agora en stamgroepleider Jenaplanschool De Bijenkorf.

Enthousiasme werkt als olievlek

Angela

Directeur Angela Voogd is blij met een cultuurbegeleider op haar school. Daardoor zijn ze niet hapsnap bezig. Het enthousiasme werkt ook als een olievlek. 'Er is nu veel draagvlak voor cultuuronderwijs, dat vergroot de kans van slagen een echte cultuurschool te worden.'

De rol van cultuuronderwijs is aan het groeien op onze school. Een jaar of zeven geleden was cultuur al belangrijk: leerkrachten vonden het persoonlijk een belangrijk onderwerp om aandacht aan te besteden. Dat zag je met name terug bij de creatieve vakken. De afgelopen jaren neemt cultuuronderwijs een steeds grotere plek in. We vinden niet alleen leren met het hoofd belangrijk, maar ook leren met het hart en met de handen. Daarvoor gebruiken we cultuuronderwijs.

Leren moet betekenisvol zijn voor een kind. Heel lang leerden kinderen vooral uit boekjes en via aparte vakken, maar ik merk dat het voor een kind veel betekenisvoller is als je verschillende vakken kunt samenbrengen. Dan zijn leerlingen langer en intensiever met een onderwerp bezig en gaan ze zelf na over welke kennis ze al beschikken en wat hun leervragen zijn. Ik denk dat het belangrijk is dat een kind in deze tijd geen afwachtende houding meer heeft, maar leert om zelf te onderzoeken wat hij of zij nodig heeft. Cultuuronderwijs past heel goed bij die houding. Een aantal jaren geleden hebben we een pilot met vakintegratie en cultuuronderwijs gedaan en daaruit bleek dat het leerrendement bij dit onderwijs hoger lag. Dat was voor mij een bewijs dat cultuuronderwijs ook echt voor de leerling werkt.

Als er bij ons iemand een passie voor cultuuronderwijs heeft, is het Astrid. Daarin was ze niet de enige op school, maar zij wilde zich ook echt verdiepen. Voor haar en voor de school was de opleiding Cultuurbegeleider dan ook een logische stap. Ik vind het fijn dat ze behoefte had aan verdieping na de icc-cursus, omdat we nu evidence-based kunnen werken. Je kan werken vanuit intuïtie, maar ik vind het fijner om vanuit een theoretische achtergrond te werken. Daardoor wordt de kans op slagen groter.

Astrid heeft door haar opleiding veel teamleden geïnspireerd. En mij ook! Ik mocht gelukkig ook af en toe meelesen. Zij deed het zware werk en ik mocht dan de conclusies bekijken. Daarnaast verzamelde ze een groep collega's om zich heen waarmee ze onderzoeken uitvoerde en het traject aan presenteerde. Dat werkte als een soort olievlek. Cultuuronderwijs werd een onderwerp binnen het team dat vaak besproken werd. Daar stak zij in eerste instantie vooral energie in, maar haar collega's werden en worden steeds enthousiaster. Cultuuronderwijs werd een onderwerp bij teamvergaderingen, dat betekent dat het steeds breder wordt gedragen. En dat heb je wel nodig binnen je onderwijs als je echt iets wilt veranderen.

Doordat Astrid de opleiding tot cultuurbegeleider heeft gevolgd, zijn we niet hapsnap bezig. We werken vanuit een onderbouwde visie en Astrid heeft goed nagedacht over de manier waarop we kunnen veranderen. Ik gun het de school en de kinderen dat deze verandering gaat slagen. Natuurlijk zie ik wel moeilijkheden, maar die zijn er altijd met veranderingsprocessen – dat betekent dat je de diepte in gaat. En we hebben natuurlijk ook te maken met een school, bepaalde programma's moeten afgerond worden. Het gevaar van verandering is dat als je deze niet genoeg voedt, het weglekt. Maar Astrid heeft het draagvlak zo groot gemaakt: dat heeft de kans van slagen zeker vergroot. Uiteindelijk willen we echt een kunst- en cultuurschool zijn. Dat betekent dat wanneer een vreemde de school binnenloopt, hij of zij voelt dat het een school is waar onderwijs belangrijk is en waar kunst en cultuur overal in verweven is. Als dat lukt, ben ik heel blij.

Angela Voogd (48), directeur van basisschool De Stek in Houten.

'We werken vanuit een onderbouwde visie en Astrid heeft goed nagedacht over de manier waarop we kunnen veranderen.'

Astrid

Urgentie als voorwaarde

Cultuurbegeleider Astrid van der Knaap vroeg haar collega's naar hun behoefte ten aanzien van cultuuronderwijs. Door kennis over veranderingsprocessen kon zij haar collega's meenemen in de verandering. 'Ze namen steeds meer zelf hun verantwoordelijkheid.'

Bij de icc-cursus leerde ik een cultuurplan schrijven voor de school. Ik ben daarna de post-hbo Cultuurbegeleider gaan volgen omdat ik behoefte had aan meer verdieping en wilde leren hoe je een team meeneemt in een veranderingsproces. De theorie over en praktijk van veranderingsprocessen vormen een belangrijk aspect van de opleiding. Je leert welke processen een rol spelen, welke reacties je kunt verwachten, welke rol iedere reactie heeft en wat jouw eigen rol is. En heel belangrijk: je leert vooraf te onderzoeken wat precies de behoefte aan verandering is: waar ligt de urgentie? Zodat de verandering gedragen wordt.

Ik vond het fijne aan de opleiding dat je theoretische kennis krijgt over cultuureducatie en dat je tegelijkertijd leert hoe je die theorie in praktijk kan brengen. Het was daarnaast verrijkend om anderen's ervaringen te horen. Ik kom uit de omgeving van Utrecht maar er waren ook leerkrachten uit Amsterdam. Dat verruimde mijn blik.

Bij mijn onderzoek heb ik geleerd drie belangrijke vragen te onderscheiden. Vind je de verandering noodzakelijk, ben je gemotiveerd en voel je je competent? En wat heb je nodig om de verandering te laten slagen? Uit mijn onderzoek kwam naar voren dat leerkrachten gefaciliteerd wilden worden in onder andere materiaal, begeleiding door vakdocenten en in voorbereidingstijd.

Ook gaven leerkrachten en directie aan dat het belangrijk is tijd te nemen voor het veranderingsproces. Het doorvoeren van een cultuurverandering kan meerdere jaren beslaan.

Tijdens mijn opleiding heb ik ook de veranderbehoefte van onze school onderzocht. Daarvoor heb ik met de directie en leerkrachten van verschillende leerjaren gesproken over waar volgens hen de urgentie lag. Leerkrachten wilden vooral de leerdoelen concreter maken. In mijn meesterproef heb ik daarom de vraag: 'Welke competenties met betrekking tot cultuureducatie willen de leerkrachten van De Stek de leerlingen per leerjaar aanleren in het basisonderwijs?' onderzocht. Een culturele competentie is bijvoorbeeld het onderzoekend vermogen. Een gedragsindicator die hieronder valt is dat een leerling al zijn of haar zintuigen gebruikt om de omgeving te verkennen.

De leerkrachten mochten aangeven welke gedragsindicator van een culturele competentie ze de leerlingen willen leren in een leerjaar, waarom ze dat belangrijk vinden en wat ze hiervoor nodig hebben. Vervolgens heb ik tijdens een groepsinterview al die verschillende culturele competenties in een leerlijn geordend. Daar werken we nu mee. We blijven evalueren of dit overzicht werkt, net als dat we moeten blijven praten over de betekenis en de uitwerking van deze leerlijn.

Vorig jaar hebben we veel aandacht besteed aan vakintegratie, zodat er in alle vakken meer gebruik wordt gemaakt van cultuur en leerlingen meer bezig zijn met het proces dan met het product. De komende tijd willen we mijn onderzoek betrekken bij de veranderingen. We worden begeleid met het in praktijk brengen van de culturele competenties vanuit het programma Cultuureducatie met Kwaliteit.

Ik vind het belangrijk dat we in de toekomst mijn onderzoek steeds blijven meenemen bij de onderwijsontwikkelingen, zodat we niet zomaar in het wilde weg dingen gaan veranderen.

Dat betekent ook blijven evalueren met z'n allen: waar staan we nu en waar gaan we heen? Zodat cultuuronderwijs niet alleen mijn passie is, maar dat alle leerkrachten het zich eigen maken. Die betrokkenheid heb ik de afgelopen tijd al ervaren. Ons team is erg enthousiast. Toen ik het groepsinterview deed, hoefde ik het gesprek alleen maar te begeleiden. Iedereen nam zelf zijn of haar verantwoordelijkheid. Toen merkte ik al: het is niet alleen mijn ding. Omdat het leerkrachten uit verschillende bouwen zijn, brengen zij hun enthousiasme zelf over aan hun collega's van andere leerjaren. Dat is een geruststellend gevoel.

Cultuuronderwijs is belangrijk. Leerlingen leren door te ervaren, onderzoeken en verbeelden. Het is heel passend voor hun leeftijd om met hun hele lijf en alle

zintuigen te leren. De opleiding heeft me al geholpen om dingen in verandering te brengen, en ondersteunt me daarin ook de komende jaren.

Astrid van der Knaap (40), leerkracht en cultuurbegeleider basisschool De Stek in Houten.

'Je leert vooraf te onderzoeken wat precies de behoefte aan verandering is: waar ligt de urgentie?'

De post-HBO opleiding Cultuurbegeleider in 9 vragen

Siela Ardjosemito-Jethoe was bij het ministerie van OCW verantwoordelijk voor de totstandkoming van de subsidieregeling voor de post-hbo Cultuurbegeleider. Ze geeft antwoord op de meest gestelde vragen over de opleiding.

Wat was de aanleiding voor OCW om deze subsidie voor de post-HBO Cultuurbegeleider beschikbaar te stellen?

De rijksoverheid investeert met het programma Cultuureducatie met Kwaliteit in het versterken van cultuuronderwijs. Bijvoorbeeld met maatregelen voor de deskundigheidsbevordering van leerkrachten. Cultuuronderwijs staat steeds meer in de belangstelling. Dat is te merken aan het enthousiasme waarmee leerkrachten de icc-cursus volgen en afronden: inmiddels zijn er bijna 8500 cultuurcoördinatoren opgeleid. Een deel van hen heeft behoefte zich verder te verdiepen in cultuuronderwijs en om veranderingen binnen de school te kunnen implementeren. De opleiding Cultuurbegeleider biedt hiervoor kennis en vaardigheden.

Het ontbreekt binnen het onderwijs vaak aan tijd om een dergelijke opleiding in alle rust te kunnen volgen. De stimuleringsregeling is erop gericht zoveel mogelijk obstakels, zoals tijd en geld, weg te nemen. We verwachten dat de cultuurcoördinatoren daardoor daadwerkelijk in staat worden gesteld om de opleiding cultuurbegeleider te volgen.

Wat verandert er op scholen wanneer er een cultuurbegeleider werkzaam is?

De cultuurbegeleider is leidend bij zowel de theoretische onderbouwing als bij de implementatie en de structurele inbedding van cultuur in het curriculum van de school. Zo draagt de cultuurbegeleider bij aan kwalitatief goed cultuuronderwijs voor alle leerlingen.

Voor wie is de opleiding bedoeld?

De opleiding is voor ambitieuze leerkrachten werkzaam in het primair of speciaal onderwijs die de icc-cursus met een certificaat hebben afgerond of vergelijkbare taken voor cultuureducatie op hun school uitvoeren. De opleiding (pabo) bepaalt via een toelatingsgesprek of assessment of je daadwerkelijk wordt toegelaten.

Wat leer je tijdens de opleiding?

Je verdiept je vakkennis én ontwikkelt je begeleidingsvaardigheden. Andere belangrijke onderwerpen zijn:

- wetenschappelijke onderbouwing van cultuureducatie
- creativiteitsontwikkeling,
- verandermanagement en (team)coaching
- onderzoeksvaardigheden

In het eerste jaar volg je vijf modules. In het laatste half jaar doe je praktijkonderzoek op je school, de zo-

geheten Meesterproef. Tijdens de hele opleiding zijn de theoretische onderdelen via opdrachten gekoppeld aan je eigen schoolpraktijk.

Wat is het verschil met de icc-cursus?

De opleiding tot cultuurbegeleider is een post-hbo opleiding van anderhalf jaar die voortbouwt op de icc-cursus. De icc-cursus is vooral gericht op het schrijven van een cultuurplan voor je school. Tijdens de post-hbo ontwikkel je je tot een procesbegeleider van onderwijsvernieuwing op het gebied van cultuuronderwijs en je leert een (praktijk)onderzoek opzetten en uitvoeren. De icc-cursus is gevalideerd voor 50 registerpunten, de post-hbo opleiding Cultuurbegeleider voor 420 registerpunten.

Hoeveel tijd kost de opleiding?

De opleiding duurt anderhalf jaar en bestaat uit 17 bijeenkomsten van ongeveer 3 uur. Daarnaast moet je rekening houden met 120 uur voor studie en voorbereiding, 60 uur voor voorbereiding toetsen en portfolio-opdrachten en 80 uur voor afsluitend praktijkonderzoek /meesterproef. Het totaal aantal studie-uren is ongeveer 360 uur.

Is er een opleiding bij mij in de buurt?

De opleiding wordt gegeven op verschillende hbo-instellingen door het hele land. Een overzicht van opleidingen vind je op de website www.lkca.nl/primair-onderwijs/cultuurbegeleider

Wat kost deze opleiding?

De opleiding kost ca. € 2.400 – € 2.500 (exclusief literatuur ca. € 150,-).

Via de subsidieregeling worden vrijwel alle opleidingskosten vergoed:

Cursusgeld tot een maximum van € 3.000, literatuur tot een maximum van € 175,-, reiskosten tot een maximum van € 300 en vervangingskosten voor ten hoogste 72 uur.

Hoe vraag ik de subsidie aan?

Per kalenderjaar (2017, 2018, 2019 en 2020) is een vast subsidiebedrag van € 950.000,- beschikbaar. De aanvragen worden op volgorde van binnenkomst behandeld en op = op. Meer informatie over het aanvragen van de subsidie vind je via duo.nl/particulier/leraar/subsidie-cultuurbegeleider.jsp

Werken vanuit kaders

Léon

‘Als iemand meer expertise op een bepaald gebied heeft, zorgt dit bijna altijd voor meer kwaliteit.’

Directeur Léon Oudhoff geeft de cultuurbegeleider op zijn school veel vrijheid. Als directeur weet je van alles wel iets, maar lang niet alles. ‘Door haar expertise kan ik cultuuronderwijs met een gerust hart loslaten.’

Bij ons op school is cultuuronderwijs heel belangrijk. Het onderwerp cultuur was een tijd een beetje onderbelicht, er werd veel ingezet op resultaten. Ik vind dat cultuur echt belangrijk is, kinderen worden er rijker van. Bovendien bestaan er gezinnen waarin ze nooit culturele activiteiten ondernemen. Als school vind ik dat je de verantwoordelijkheid hebt om te zorgen dat alle kinderen sowieso met cultuur in aanraking komen, kinderen kunnen daardoor hun talenten ontdekken buiten rekenen en taal. Cultuuronderwijs draagt bij aan de bredere ontwikkeling. Het maakt ze een stukje creatiever en geeft ze – als je het over de lange linie bekijkt – een fijner leven omdat ze leren met een andere blik in het leven te staan. Als je creatief leert denken, heb je de keuze om anders naar de wereld om je heen te kijken.

Een cultuurbegeleider op school zorgt voor een bredere invulling van cultuuronderwijs dan wanneer er alleen een cultuurcoördinator is. Als iemand meer expertise op een bepaald gebied heeft, zorgt dit bijna altijd voor meer kwaliteit. Wat Tamara bij ons op school doet als cultuurbegeleider, is vrij breed. Ze houdt zich bezig met schoolbrede thema's en geeft daar ook een creatieve invulling aan. Met die invulling ben ik als directeur niet zoveel bezig, behalve dat ik haar klankbord ben. Als directeur weet ik van alles wel iets, maar niet heel veel. Ik omring me daarom met mensen die veel weten. Ik ben van mening dat hoe meer cultuur, hoe beter, maar dat betekent niet dat ik zelf een halve cultuurbegeleider moet worden. Ik hoef niet steeds mijn mening te geven over alles. Ik vind dat mensen, dus ook de cultuurbegeleider, de vrijheid moeten krijgen om te doen waar ze goed in zijn.

Voor mij als directeur is het fijn dat Tamara de post-hbo opleiding heeft gedaan. Door haar expertise kan ik cultuuronderwijs met een gerust hart loslaten. Natuurlijk moeten er wel kaders zijn, helemaal vrij worden gelaten is voor niemand fijn. Zo hebben wij bijvoorbeeld als kader dat er leerlijnen moeten komen, daar maakt Tamara het plan voor. Daarnaast vinden we schoolbrede thema's heel belangrijk, want het past binnen onze schoolvisie dat we dingen samen doen. Een ander kader is het budget. Tamara krijgt ieder jaar een afgesproken bedrag en vult vervolgens zelf in hoe dat wordt besteed. Ze schrijft ook haar eigen functieomschrijving, die we vervolgens samen verfijnen. Het is goed dat er op de opleiding ook wordt geleerd en gestimuleerd hoe je als leerkracht zelfstandig een plan kunt maken en uitvoeren, je leert als het ware ondernemen. Voor mij is het fijn om alleen op hoofdlijnen mee te denken, er zijn namelijk zoveel onderwerpen die aandacht vragen.

Wanneer je als school een leerkracht de opleiding Cultuurbegeleider laat volgen, is het belangrijk daar als directeur echt achter te staan. Creatieve mensen hebben ruimte nodig, vooral dan zal de opleiding de school verrijking brengen. Wanneer je mensen gaat begrenzen komt er niet zoveel resultaat, vermoed ik. Op onze school is het gesprek over cultuuronderwijs op gang en leerkrachten maken stappen met elkaar. Tamara zorgt dat cultuuronderwijs als onderwerp op de agenda staat, en van daaruit komt er beweging, enthousiasme. Ze is nu al een tijd cultuurbegeleider, maar sinds ze meer vrijheid heeft gekregen – en die ook pakt – ontstaat er een sneeuwbaaleffect bij de

collega's. Toen er laatst werkdrukgeld vrij kwam, werd vanuit het team geopperd om die gelden in te zetten op het gebied van muziek. Ze zeiden: als we een vakdocent op school krijgen die dit vak goed gaat geven, zorgt dat voor werkdrukverlichting omdat niet iedereen hier zelf mee hoeft te stoeien. Eerder zongen leerkrachten als er tijd over was wel eens een liedje met hun klas, nu krijgen we vanaf volgend jaar een doorgaande leerlijn. Ook gaan we volgend jaar het beeldende onderwijs naar een hoger niveau tillen, en gaan leerlingen structureel naar voorstellingen toe, zodat ze niet alleen maar Netflix zien.

Het moment waarop leerkrachten om meer aandacht voor cultuuronderwijs vroegen, was bijzonder. Dan merk je dat het enthousiasme van Tamara overslaat op alle leerkrachten. Dat iedereen vindt dat je met cultuuronderwijs verder komt dan met alleen cognitieve vakken.

Léon Oudhoff (36), directeur van basisschool St. Leonardus in Heemskerk.

Sparren over cultuuronderwijs

Tamara Oortwijn introduceerde het creatieve proces en organiseert werkgroepen voor collega's. Als ze ergens tegenaan lopen, brengt ze haar collega's met elkaar in contact. 'Iedereen is goed in iets anders.'

Cultuuronderwijs is lastig voor de leerkracht, maar voor het kind heel leuk en belangrijk. Ze leren door de ervaringen die ze opdoen, het is een uitlaatklep voor emoties, het heeft veel raakvlakken met andere vakken zoals taal, rekenen en wereldoriëntatie en het is niet eenduidig. In rekenen is het duidelijk dat één plus één twee is, in taal weten we precies hoe je iets moet spelen. Maar in cultuuronderwijs is er niet maar één antwoord, en is er ruimte voor ieders eigen proces. Alles ligt open. Dat maakt het voor een leerkracht meestal moeilijker om te geven dan rekenen en taal. Maar ik vind dat leerlingen recht hebben op die brede ontwikkeling.

Ik wilde me na de icc-cursus verder verdiepen in cultuuronderwijs. Toen er in 2014 een pilot van de post-hbo opleiding Cultuurbegeleider voorbij kwam, paste dat precies. Soms was het wel zoeken omdat ik bij de eerste lichting zat, maar ik vond het ook heel leuk om

mee te denken welke kant de opleiding op moest gaan. Ik heb de opleiding als heel prikkelend ervaren.

Mijn taken zijn na de opleiding op school niet wezenlijk veranderd, maar ik heb wel veel meer bagage. Het gedeelte over coachen vond ik bijzonder leerzaam. Als collega's ergens tegenaan lopen, breng ik ze nu bijvoorbeeld met elkaar in contact – de ene leerkracht is beter in het ene, de ander in het andere. Ze kunnen elkaar vaak helpen. Het was ook heerlijk om mijn tanden te zetten in de theorie achter coaching, omdat dat helemaal nieuw voor me was.

Mijn meesterproef had ook een beetje met dit onderwerp mee te maken. Ik onderzocht hoe we een verstaanslag naar meer cultuurbeleid op onze school konden maken: veel collega's zaten op dat moment in de weerstand. Ik krijg er nog een beetje buikpijn van als ik aan die tijd terugdenk. Het was erg lastig om stap-

pen te maken. Daarna is er ontzettend veel veranderd, er kwam een nieuwe directeur en de sfeer is nu totaal anders. Laatst vroegen collega's tijdens de lunch om meer aandacht voor creativiteit en muziek. Eigenlijk komt er nu pas echt ruimte voor cultuuronderwijs.

Mocht ik het opnieuw doen, dan zou ik een heel andere meesterproef hebben gedaan. Maar wat ik geleerd heb van mijn onderzoek, is dat veranderen in kleine stappen gaat. Ik ben iemand die weet welke kant ik op wil, en dat moet dan hup, hup. Maar het verloopt soepeler als je het samen met het team doet; het moet gedragen worden. Een concrete aanpak die ik hier bijvoorbeeld aan over hield, zijn de werkgroepen die ik organiseer voor collega's. Op deze manier hoeven ze niet alleen in hun lokaal een les voor te bereiden, maar kunnen ze samen sparren. Dat werkt heel goed.

Daarnaast heb ik nog steeds veel aan alle stof die we kregen over het creatieve proces: hoe dat proces precies werkt, en hoe je daar handvatten aan kunt geven. Ik leerde dat het niet om het product gaat, maar echt over het proces: met die boodschap probeer ik ook mijn collega's verder te helpen. Een handige tool die we leerden op de opleiding was bijvoorbeeld om een A4-tje te maken voor collega's met daarop kreten die de theorie van het creatieve proces concreet maken.

'Wat ik geleerd heb van mijn onderzoek, is dat veranderen in kleine stappen gaat.'

Tamara

Met die kreten kunnen ze concreet aan de slag. Creatief proces klinkt voor sommigen misschien wazig of ingewikkeld, maar door een kreet als 'brainstormen' wordt het duidelijker. De lessen over creativiteitsontwikkeling vond ik sowieso interessant, daar zou ik nog veel meer over willen leren. Maar ja, dan kun je eigenlijk alleen terecht bij de master kunsteducatie.

Ik vind het leuk om te merken dat het denken in een creatief proces overslaat op collega's. Elk jaar organiseren we een erfgoedproject waarin elke klas met erfgoed uit de omgeving aan de slag gaat. De leerkracht van groep 3 had dit jaar bedacht om met het reliëf van een kunstwerk aan de slag te gaan. De kinderen moesten onderzoeken hoe dat tot stand was gekomen. Dat vond ik echt zo goed bedacht. Inspirerend op de opleiding vond ik de expertmeetings met mensen uit de beeldende kunst, drama en dans. Volgend jaar nodigen we zelf op school een muziekdocent uit, we willen meer lijn aanbrengen in muziek. En ik ga zelf handvaardigheid geven, waarbij leerlingen over technieken én het creatief proces leren. Er is nog genoeg te veranderen. Maar stap voor stap.

Tamara Oortwijn (39), leerkracht en cultuurbegeleider op basisschool St. Leonardus in Heemskerk.

Uitgezoomde blik

Anouk Tjokrojoso - van der Vlies is cultuurbegeleider op basisschool De Ark en bij kunstcentrum KADE40. De opleiding tot Cultuurbegeleider heeft haar hierop goed voorbereid. 'Ik denk dat de combinatie van lesgeven en op een beleidsmatiger niveau het kunstcentrum en scholen verbinden een hele fijne is.'

De lesmethodes voor cultuureducatie op onze school lagen al een tijdje onder een dikke stoflaag. De afgelopen jaren hebben we dat stof eraf geblazen en ook twee nieuwe methodes aangeschaft. Ik merk weleens weerstand tegen cultuureducatie, het wordt niet getoetst zoals rekenen en taal en veel leerkrachten vinden het lastig om het zelf te geven. Ikzelf vind het leuk om te zingen en te schilderen. Ik denk ook dat het belangrijk is voor kinderen om creatief te denken en dat goed kunnen zingen even belangrijk is als goed kunnen rekenen. Zeker nu het publiek van onze school de afgelopen jaren is veranderd, de leerlingen zijn cognitief wat minder, wil ik dat ze de kans krijgen ook talenten te ontdekken op andere vlakken. Dat ze een succeservaring hebben, dat ze denken: hè, ik kan eigenlijk best goed zingen.

Onze school koos een aantal jaar geleden bewust voor een cultuurprofiel. Dat was ook de reden om de oplei-

ding tot cultuurbegeleider te gaan volgen. Ik heb eerst de cursus tot cultuurcoördinator gedaan. Omdat ik daarna meer verdieping wilde, zocht ik een vervolgopleiding en kwam bij deze opleiding uit. Het bracht me de bagage die ik zocht. Als coördinator was ik meer bezig met roosters, contacten, de organisatie en materialen. Nu kan ik met een meer uitgezoomde blik kijken naar wat we willen als school.

Ik vond het interessant dat de opleiding veel verschillende modules aanbod. Een module waaraan ik veel heb gehad, is de module verandermanagement. Als je wilt veranderen, heb je met een team te maken. Vroeger vond ik het lastig als collega's niet wilden meewerken omdat cultuureducatie buiten hun comfortzone lag. Tijdens mijn opleiding leerde ik dat iedereen zijn kwaliteiten heeft en dat je sommige dingen kunt aanpakken en andere kunt laten liggen. Ik laat nu de mensen met positieve geluiden meer aan het woord, en

Anouk

'Ik heb meer verdieping gekregen en voel me zekerder.'

probeer de anderen niet teveel te pushen. Het was ook leerzaam om op de opleiding leerkrachten van andere scholen te ontmoeten, daardoor zie je de verschillende aanpakken, en ook wat de verschillen per regio zijn. Iedere school legt weer zijn eigen accent.

Een andere module waar ik veel aan heb gehad, ging over samenwerken met vakdocenten. Dit was ook het onderwerp van mijn meesterproef. Om de kwaliteit in cultuuronderwijs te verhogen, is het goed om af en toe kunstenaars te betrekken, maar dit ging vaak niet zo soepel. Door mijn onderzoek heb ik geleerd hoe je echt kunt samenwerken met bijvoorbeeld een dansdocent: je moet samen je doelen stellen en bedenken wat je met de lessen wilt bereiken.

De opleiding heeft me ook nieuw werk opgeleverd: komend schooljaar werk ik tien uur in de week bij Kade40, het kunstcentrum in Vlaardingse. Daarnaast blijf ik nog één dag voor de klas staan en werk ik één dag als cultuurbegeleider op mijn school. Mijn officiële titel bij KADE40 is consulent, maar de functie is eigenlijk precies als die van een cultuurbegeleider – alleen niet vanuit een school maar vanuit een kunstcentrum. Ik ga contact leggen met de scholen in de buurt, kijken wat zij willen met hun cultuuronderwijs en zorgen dat wij hen hierin vanuit Kade40 kunnen ondersteunen.

Ook ga ik onderzoeken of de 'Vlaardingse schatten' toe zijn aan een update. Dit werk kan ik mede doen door de bagage van de opleiding: het heeft mijn blik echt verruimd. Vroeger zat ik veel meer op het eilandje van mijn school, door de opleiding ben ik verder gaan kijken, uit gaan zoomen. Ik denk dat de combinatie van lesgeven en op een beleidsmatiger niveau het kunstcentrum en scholen verbinden een hele fijne is. Ik heb meer verdieping gekregen en voel me zekerder. Het was ook fijn dat je niet meteen vier jaar aan een opleiding vast zit, maar dat deze anderhalf jaar duurt. Ik heb nog even getwijfeld of het allemaal wel zou lukken qua planning, maar uiteindelijk verliep dat allemaal vanzelfsprekend omdat het ook leuk was om weer te gaan studeren.

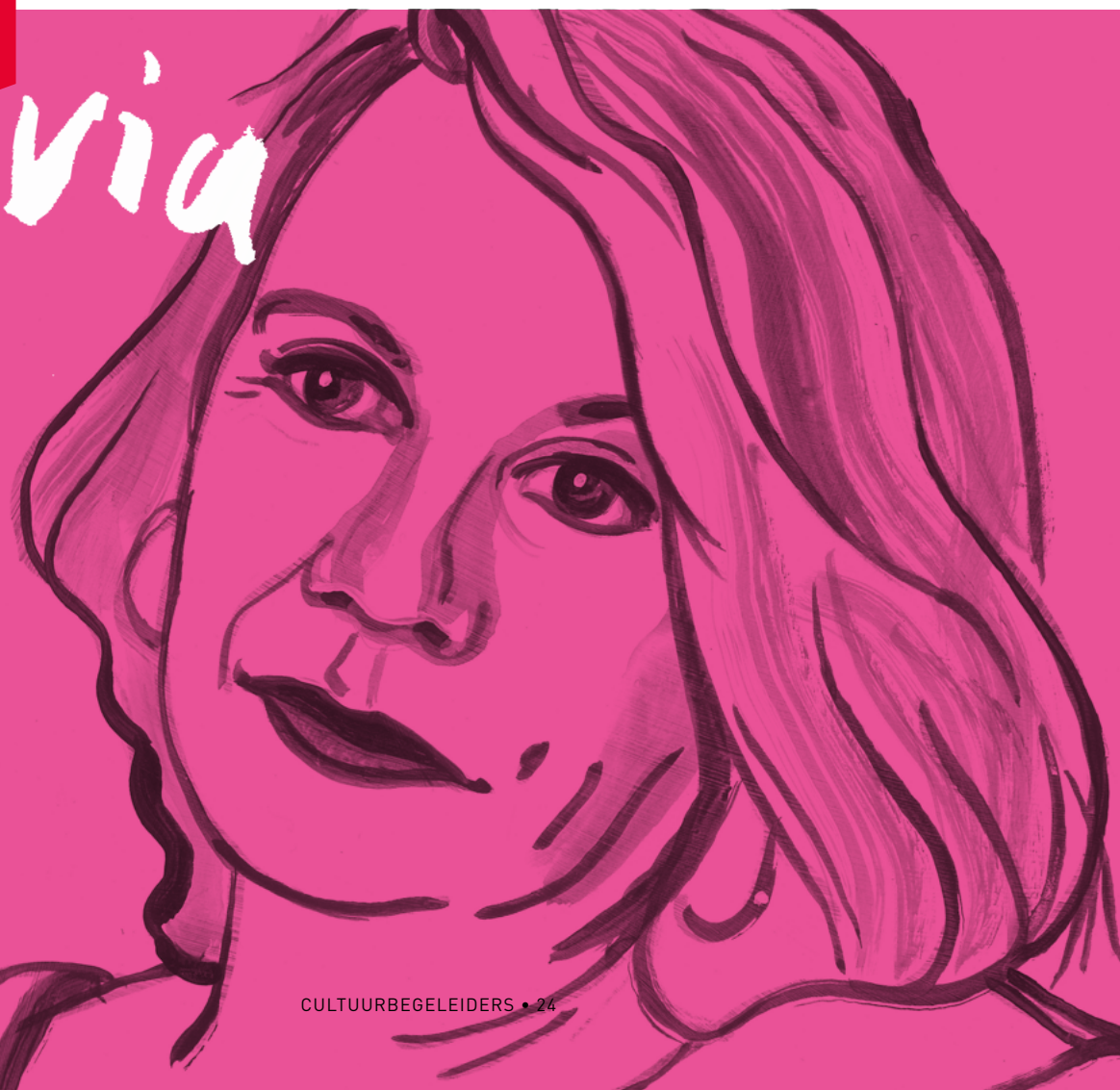
Er werd echt wat van ons verwacht, we moesten bijvoorbeeld een essay schrijven. Dat had ik al lang niet meer gedaan: ik sta al twaalf jaar voor de klas, na de Pabo had ik niet meer zo intensief gestudeerd. De opleiding heeft me daardoor ook persoonlijk veel gebracht. Ik mocht weer zelf gaan leren. Dat heeft me een wakker gevoel opgeleverd.

Anouk Tjokrojoso - van der Vlies (34), leerkracht en cultuurbegeleider op basisschool De Ark en consulent bij kunstcentrum KADE40 Vlaardingse.

Cultuuronderwijs breder dan talentontwikkeling

Sylvia Hagers nam als directeur van een kunstcentrum een cultuurbegeleider aan. Ze ziet de meerwaarde van mensen die discipline overstijgend werken en tegelijkertijd met één been in school staan. 'Ik denk dat het voor kunstcentra heel interessant is om iemand aan te nemen die kan anticiperen op de groeiende aandacht voor cultuuronderwijs.'

Sylvia

In mijn ogen groeit de aandacht voor cultuuronderwijs. Vanuit basisscholen komt er de laatste jaren meer interesse, maar ook vanuit de onderbouw VO zie ik een groeiende belangstelling. Scholen zijn met een omvorming bezig: ze zien kunst niet meer alleen als kunst, maar als een onderdeel van de 21e eeuwse vaardigheden die kinderen moeten leren op school. Cultuuronderwijs wordt breder getrokken: het gaat over leren creatief nadenken en op een creatieve manier omgaan met veranderingen. Het is niet meer alleen talentontwikkeling, cultuuronderwijs gaat ook over het leren van nieuwe vaardigheden die eerder niet direct met kunst of cultuur in verband werden gebracht. Een dansles gaat bijvoorbeeld niet alleen over het leren van bepaalde danspasjes, maar ook over hoe je je als kind kunt bewegen in een ruimte en hoe je je tot andere kinderen verhoudt.

Als stichting voor kunsteducatie is cultuuronderwijs natuurlijk onze kerntaak. We willen een zo breed mogelijk publiek trekken om talenten te ontwikkelen, maar ook om Vlaardingers plezier te laten beleven aan actieve kunstbeoefening. Scholen zijn daarin een belangrijke samenwerkingspartner, via hen bereiken we een grote groep kinderen. Binnen die groep zitten bovendien kinderen die anders nooit in contact zouden komen met kunst en cultuur. Daarnaast is het voor ons leuk als kinderen in hun vrije tijd doorstromen naar onze lesaanbod.

Door een reorganisatie binnen onze afdeling onderwijs hadden we een vacature voor een projectcoördinator onderwijs. Eigenlijk hebben we de vacature om Anouk heen gebouwd en er consulent van gemaakt. Toen ik hoorde welke bagage zij heeft, wist ik dat ze perfect was voor deze functie. Nu kunnen we de samenwerking met de Vlaardingse scholen verder versterken.

Omdat Anouk zelf uit het basisonderwijs komt, heeft ze een haakje met de scholen: ze begrijpt beter wat zij willen. Meestal werk je in een kunstcentrum met vakdocenten vanuit een kunstdiscipline. Anouk staat met één been in een school, dat is een meerwaarde als je met scholen gaat samenwerken. Ze heeft andere, meer toegepaste kennis in huis in vergelijking met een vakdocent.

Door haar opleiding weet ze bovendien hoe je cultuuronderwijs het beste kunt invoeren op een school en hoe je als school omgaat met de veranderingen die daarbij komen kijken. Ze is dus echt een aanwinst voor ons. Ik roep graag dat het een unieke situatie is: een kunstcentrum dat een consulent in dienst heeft die ook snapt hoe scholen en verandermanagement op het gebied van cultuuronderwijs werken. Maar ik weet eigenlijk niet zeker of we de enige zijn. Ik denk het niet.

Vroeger brachten we alleen vakdocenten naar scholen toe, maar Anouk gaat het de komende tijd intensiever aanpakken. De eerste stap is om te zorgen dat

scholen structureel aanhaken, en om de leerkrachten daarnaast mondiger te maken: ze mogen uitspreken wat zij van ons verwachten. Voor zo'n school is het dan natuurlijk heel fijn als iemand hen begeleidt die hier zelf ervaring mee heeft. Anouk kent het effect van veranderen vanuit cultuuronderwijs, van de reacties van collega's tot welke kennis er precies nodig is, en ze weet ook welke mogelijkheden er zijn om cultuuronderwijs in te voeren op een school. Ze komt niet vanuit één vakdiscipline, maar heeft een breder overzicht. Ze kan anticiperen op deze grotere beweging: de groeiende aandacht voor cultuuronderwijs.

Sylvia Hagers (59), directeur kunstcentrum KADE40 in Vlaardingen.

'Scholen zien kunst als onderdeel van de 21e eeuwse vaardigheden.'

‘Het begon allemaal met een beleidsplan, met onderzoek, maar nu beginnen de kinderen het echt te merken.’

Carolien!

Beleid vertalen naar de klas

Een aantal jaar geleden besloot directeur Carolien Barger van haar school een cultuurprofielschool te maken. Ze is heel blij met haar cultuurbegeleider. ‘We misten iemand die beleidsmatig nadenkt over hoe je cultuuronderwijs handen en voeten geeft op een school, hoe je beleid vertaalt naar de klas en het kind.’

Cultuuronderwijs is voor onze school enorm belangrijk. Het is een van onze speerpunten, naast Engels en dat we een vreedzame school zijn. We profileren ons als cultuurschool omdat we het belangrijk vinden dat alle kinderen met plezier naar school gaan, en we willen meer toekomstgericht onderwijs.

Een aantal jaar geleden besloten we om een cultuurprofielschool te worden en het echt beleidsmatig aan te pakken. We waren destijds ontzettend cognitief bezig maar vroegen ons af: is dit het enige plezier dat we kinderen kunnen bieden, of is er nog meer dan dat? Daarnaast wilden we zelfverzekerde kinderen naar het vervolgonderwijs sturen en zagen we hoe de toekomst ging veranderen: de 21e eeuwse vaardigheden zoals flexibiliteit, creativiteit, oplossingsgerichtheid, communiceren en samenwerken werden steeds belangrijker. We kwamen erachter dat we dit weinig hadden gewaarborgd in ons curriculum. Die drie punten kwamen allemaal samen in het introduceren van cultuuronderwijs. Het mooie van deze school is dat we een team hebben dat van oudsher al heel cultureel is. Het zit in de genen van onze school om met cultuureducatie bezig te zijn. Die verandering was dus vrij gemakkelijk: het team was heel enthousiast.

Voor mij is de betekenis van cultuuronderwijs breed: het bestaat uit meerdere disciplines zoals dans, dra-

ma, beeldende vorming, muziek en cultureel erfgoed, maar het zit ook in taal. Het zijn niet alleen maar losse vakken die we aanbieden op school, we willen cultuur steeds meer integreren. En daar komt de cultuurbegeleider om de hoek kijken: zij gaat aan de slag met vakintegratie. Op dit vlak kunnen we nog veel stappen zetten, maar we zijn op weg.

Toen ik het foldertje over de post hbo Cultuurbegeleider las, dacht ik meteen: dit sluit aan bij wat de leerkrachten op mijn school willen. Veel leerkrachten waren al bezig zich te specialiseren in drama of muziek, maar we misten iemand die beleidsmatig nadenkt over hoe je cultuuronderwijs handen en voeten geeft op een school; hoe je beleid vertaalt naar de klas en het kind. Ik vond de opleiding volledig bij Jonna passen en vind het top dat ze de opleiding is gaan volgen.

Ik was erg gelukkig toen ze besloot het te gaan doen. Het hele team trouwens. Het gaat niet zozeer over wat ik belangrijk vind, het gaat er op onze school altijd om wat we met elkaar belangrijk vinden. We nemen collectieve besluiten. Dit was dus ook echt waar we als team behoefte aan hadden. Onlangs hebben we ook besloten dat we de functie van cultuurbegeleider binnen de school extra willen gaan waarderen: dit jaar hebben we voor het eerst de mogelijkheid om Jonna gedeeltelijk vrij te roosteren. Het begon allemaal met een beleids-

plan, met onderzoek, maar nu beginnen de kinderen het echt te merken. Dat is natuurlijk geweldig.

Het is van belang dat leerkrachten zich na de pabo in iets specialiseren. Voor Jonna is dat cultuuronderwijs. Ik had het gevoel dat ik als directeur zelf ook iets kon inbrengen tijdens haar opleiding: we hebben lang nagedacht over welke onderzoeksvragen centraal moesten staan.

Ik vind het heel gaaf dat we nadenken over de onderzoeksfase waarin kinderen hun eigen persoonlijkheid ontwikkelen. We houden niet meer van het knippen van dezelfde kip, we willen liever dat ze allemaal hun eigen kip creëren. Dat is voor mij de samenvatting van Jonna's onderzoek.

Carolien Barger (47), directeur van de Agnesschool in IJsselstein.

Zelfverzekerde leerlingen

Jonna de Keijzer had al een achtergrond in cultuur en kon direct in de opleiding instromen. Ze wil het creatieve proces integreren en kinderen leren zelf te ontdekken en te onderzoeken. 'Het gaat er niet om dat ze alle cijfers of spellingregels kennen, maar dat ze zichzelf leren ontdekken en keuzes kunnen maken die bij hen passen.'

Mijn directrice had een foldertje van de cultuurbegeleideropleiding op mijn bureau gelegd. Het was een kleine hint. Zij wilde graag dat iemand op onze school zich zou scholen in cultuur en ze vond mij de aangewezen persoon om dit te gaan doen. Ik wilde me sowieso ergens in verdiepen en cultuur sloot mooi aan bij mijn opleiding Cultureel Maatschappelijke Vorming, mijn roots lagen al in cultuur bijbrengen aan mensen om me heen. Ik wilde de opleiding dus doen voor de Agnesschool, maar ook zeker voor mijzelf. Ik wilde graag leren hoe ik anders les kan geven aan kinderen.

Ik hoefde de cursus tot cultuurcoördinator niet te volgen, omdat ik de opleiding Cultureel Maatschappelijke Vorming al had gedaan. Ik moest als toelatingstest wel het beleidsplan van de school herschrijven en een intake gesprek doen, zodat ik wist waar we als school stonden en waar we heen wilden. Een cultuurbegeleider heeft een grotere verantwoordelijkheid dan de cultuurcoördinator. Taken van een cultuurbegeleider zijn bijvoorbeeld het begeleiden van het team tijdens veranderingen; nadenken over samenwerkingsmogelijkheden buiten de school, fondsen aanschrijven maar ook zichtbaar maken dat cultuur een belangrijke rol speelt op je school. Het is niet alleen je eigen feestje: als cultuurbegeleider denk je met je team na welke kant jullie op willen, wat jullie belangrijk vinden om op cultuurgebied te ondernemen.

Het meeste zinvolle van de opleiding was voor mij om te leren hoe je een veranderingsproces doorvoert. Ik zit vol met ideeën en ik vind het heel leuk om allerlei dingen te ondernemen, maar in het onderwijs zit je grotendeels vast aan je eigen klas omdat je nauwelijks in andere groepen komt. Als cultuurbegeleider mag ik ook veranderingen in andere groepen begeleiden. De theorie over veranderingsprocessen leerde me welke struikelblokken ik allemaal kan tegenkomen als ik echt verandering teweeg wil brengen. En ook dat het niet geeft als verandering niet direct lukt. Het gaat erom dat je doorzet.

Een van die veranderingen die ik wil doorvoeren is dat kinderen zelf leren onderzoeken. Dat er ruimte is voor hun eigen leerproces en ze niet het voorbeeld van de leerkracht namaken. Dat ze zelf nadenken over hoe ze willen dat hun product eruit komt te zien. Via het creatieve proces ontdekken ze hun eigen persoonlijkheid en leren deze inzetten bij het product dat ze maken. Als resultaat krijg je allemaal persoonlijke, unieke werkjes waarin de persoonlijkheid van leerlingen wordt uitgedrukt. Ze kunnen in dat proces hun eigen bagage meenemen. Ik vind het heel leuk dat je met een paar kleine vraagjes een opdracht al veel persoonlijker kan maken. Dat vind ik belangrijk. Tijdens mijn meesterproef heb ik onderzocht wat de leerkrachten nodig hebben om de creativiteit bij leerlingen te stimuleren. Daarvoor

Jonna

heb ik observaties gedaan in andere klassen om te bekijken wat al goed gaat en welke mogelijkheden er nog liggen.

Inmiddels zitten we middenin de verandering. We willen het creatieve proces niet alleen inzetten bij het vak beeldend, maar ook bij andere creatieve vakken, en zelfs bij de zaakvakken. Zo proberen we steeds meer het creatieve proces te integreren. Wij hebben een heel gemotiveerd team, dus ik ben nog niet veel struikelblokken tegengekomen. Met theorie kan ik onderbouwen waarom we sommige stappen of keuzes maken en dan zien ze ook in dat het heel logisch is dat we deze kant op gaan. Door ze vanaf het begin mee te nemen, waren ze ook meteen enthousiast.

Voor mij is de opleiding ook een enorme verrijking geweest. Het leukste aan de opleiding vond ik dat ik zelf weer ging nadenken over wat ik de leerlingen wil leren. Het gaat er niet om dat ze alle cijfers of spellingregels kennen maar dat ze zichzelf leren ontdekken en keuzes kunnen maken die bij hen passen. Ik wil dat kinderen in groep acht de school zelfverzekerd verlaten, weten wie ze zijn omdat ze hebben geleerd zelfstandig keuzes te maken.

Jonna de Keijzer (33), leerkracht en cultuurbegeleider op de Agnesschool in IJsselstein.

'Tijdens mijn meesterproef heb ik onderzocht wat de leerkrachten nodig hebben om de creativiteit bij leerlingen te stimuleren.'

Veranderen gaat stap voor stap

De post-hbo opleiding Cultuurbegeleider als kwaliteit-simpuls voor cultuuronderwijs in het primair onderwijs

Samenstelling en eindredactie

Eeke Wervers, LKCA

Interviews

Daan Borrel

Illustraties

Ellie van der Meer

Productie

Miriam Schout

Vormgeving

Taluut, Utrecht

Drukwerk

Libertas Pascal

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Ama-teurkunst (LKCA)
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
info@lkca.nl
www.lkca.nl

LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Ama-teurkunst (LKCA) wil ervoor zorgen dat iedereen goede cultuureducatie krijgt (op school én in de vrije tijd) en dat iedereen kan meedoen aan culturele activiteiten.

@LKCA Utrecht, januari 2019

voor professionals die werken voor cultuur
op school of in de vrije tijd